

Andrzej Jacek Najda

"Kompendium der Gleichnisse Jesu",
Ruben Zimmermann, Detlev
Dormeyer, Gabi Kern, Annette Merz,
Christian Münch, Enno Edzard
Popkes, Gütersloh 2007 : [recenzja]

Collectanea Theologica 78/3, 213-218

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ruben ZIMMERMANN, Detlev DORMEYER, Gabi KERN, Annette MERZ, Christian MÜNCH, Enno Edzard POPKES (Hrsg.), *Kompendium der Gleichnisse Jesu*, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh 2007, ss. 1101.

Przypowieści Jezusa, które w obrazowy sposób przedstawiają nową rzeczywistość królestwa Bożego, zaliczane są do zasadniczych treści Nowego Testamentu i stanowią zarazem część literatury światowej. Mówią one o Jezusie, o Jego osobie i posłannictwie oraz Jego znaczeniu dla zbawienia ludzi. Znajomość przypowieści jest niezbędna dla tych, którzy pragną dotrzeć do korzeni historii kultury zachodniej. Ich zrozumienie stanowi zaś poważne wyzwanie dla wyznawców wiary chrześcijańskiej, którzy przez całe życie powinni do nich wracać i wciąż je odkrywać. Uzasadniona jest więc konieczność ciągłego sięgania do przypowieści Jezusa i odczytywania na nowo zawartych w nich niewidzialnych rzeczywistości, wezwań do właściwego postępowania i religijnych prawd, których nie można wyrazić pojęciami.

Istnieją liczne opracowania podejmujące tematykę przypowieści Jezusa. Epokowym dziełem jest oczywiście praca Adolfa Jülichera, *Die Gleichnisreden Jesu. I. Die Gleichnisreden Jesu im Allgemeinen; II. Auslegung der Gleichnisreden Jesu der drei ersten Evangelien*, Tübingen 1886-1899, 1910². Z nowszych opracowań na uwagę zasługują takie pozycje, jak: E. Rau, *Reden in Vollmacht. Hintergrund, Form und Anliegen der Gleichnisse Jesu*, Göttingen 1990; U. Mell (red.), *Die Gleichnisreden Jesu. 1899-1999. Beiträge zum Dialog mit Adolf Jülicher*, Berlin-New York 1999; A.J. Hultgren, *The Parables of Jesus. A Commentary*, Cambridge 2000; P. Müller, G. Büttner, R. Heiligenthal, J. Thierfelder, *Die Gleichnisse Jesu. Ein Studien- und Arbeitsbuch für den Unterricht*, Stuttgart 2002; L. Schottroff, *Die Gleichnisse Jesu*, Gütersloh 2005.

Prezentowane kompendium stanowi owoc dwóch sympozjów o przypowieściach Jezusa, które odbyły się w 2005 i 2006 r. w Bielefeld w Niemczech. Już w trakcie pierwszego sympozjum powstała wśród uczestników myśl przetłumaczenia i skomentowania na nowo wszystkich przypowieści Jezusa zawartych w Ewangeliach, a także w innych pismach wczesnochrześcijańskich. Po wyłonieniu zespołu redakcyjnego, ustaleniu założeń metodologicznych i hermeneutycznych do współpracy zaproszono 45 młodszych egzegetów zarówno katolickich jak i ewangelickich.

Opracowanie składa się z prologu (s. 1-2), wprowadzenia do kompendium (s. 3-46), siedmiu rozdziałów, w których kolejno analizowane są przypowieści zawarte w Źródle mów Q (s. 49-254), Ewangelii wg św. Marka (s. 257-382), Ewangelii wg św. Mateusza (s. 385-509), Ewangelii wg św. Łukasza (s. 513-695), Ewangelii wg św. Jana (s. 699-847), Ewangelii Tomasza (s. 851-931) oraz wśród Agrafy (s. 935-981). Potem następuje alfabetyczna tabela poszczególnych przypowieści (s. 983-987), pełna lista przypowieści wg źródeł (Q, Mk, Mt, Lk, J, EwTm, Agrafa) wraz z miejscami paralelnymi (s. 988-1002), skorowidz motywów występujących w przypowieściach (s. 1003-1010), noty o autorach publikacji (s. 1011-1014), wykaz wykorzystanej literatury (s. 1015-1084), wykaz skrótów (s. 1085-1088) oraz wykaz wybranych odniesień biblijnych (s. 1089-1101).

We wprowadzeniu napisanym przez Rubena Zimmerna, głównego redaktora dzieła, podjęto najpierw kwestie przekazu przypowieści, ich tradycji i środowiska, w którym powstały, oraz teologii, rozumienia i stanu badań nad przypowieściami. Nie skoncentrowano się tu jednak na omówieniu poszczególnych autorów i ich dzieł, lecz wyróżniono trzy typowe perspektywy podejść do przypowieści: historyczno-diachroniczne, literackie i hermeneutyczne, zwane też ukiepunkowanymi na czytelnika, razem tworzące integralny model badania przypowieści. Dalej przypomniano dokonany przez Adolfa Jülichera podział przypowieści na przypowieści właściwe, parabole i opowiadania paradygmatyczne, podejmując przy tym szeroko krytykę formy „opowiadania paradygmatycznego” oraz rozróżnienie między „przypowieścią właściwą” a „parabolą”. Uwzględniając wszystkie aspekty krytyczne, autor wysuwa wniosek, że nadszedł już czas, by zrezygnować z takich określeń jak „opowiadania paradygmatyczne” i „przypowieści właściwe”, a zachować tradycyjną nazwę „przypowieść”, jednakże tylko jako nieostry, podstawowy termin form mowy obrazowej. Najbardziej adekwatne jest – zdaniem autora – określenie „parabola”, które zastosowano w prezentowanym kompendium w odniesieniu do wszystkich przypowieści.

Według przyjętej definicji, parabola to krótki narracyjny tekst fabularny, który odnosi się do przedstawionej w opowiadaniem świecie rzeczywistości, ale przez implikowane lub eksplikowane sygnały przekazu pozwala rozpoznać, że znaczenie opowiadania należy odróżnić od dosłownego brzmienia tekstu. Tekst ten w swojej strukturze apelacyjnej wzywa czytelnika do dokonania interpretacji metaforycznego przekazu znaczenia, który kierowany jest przez informacje kontekstualne (s. 25). Omówiono także – zawarte w definicji – cechy charakterystyczne paraboli jako gatunku: narracyjność, fabularyzację, elementy świata przedstawionego, metaforyczność, apelatywność oraz odniesienie do kontekstu. Objąsnił również założenia metodologiczne niniejszego kompendium, poszczególne etapy analizy przypowieści oraz wskazano na ogólną literaturę do

przypowieści Jezusa – niemiecko i angielskojęzyczną – z ostatnich dwudziestu lat (s. 45-46).

Główną część dzieła stanowi oczywiście wykład przypowieści Jezusa. Każdy z siedmiu rozdziałów poprzedzony został wstępem. We wstępie do rozdziału I *Parabole w Źródle mów Q* Gabi Kern omawia tzw. problem synoptyczny, problemy rekonstrukcji oraz profil literacki źródła Q. We wstępie do rozdziału II *Parabole w Ewangelii wg św. Marka* Detlev Dormeyer charakteryzuje gatunek literacki i teologię parabol w Ewangelii Markowej. We wstępie do rozdziału III *Parabole w Ewangelii wg św. Mateusza* Christian Münch przybliżył formy i myśli teologiczne Mateuszowych parabol. We wstępie do rozdziału IV *Parabole w Ewangelii wg św. Łukasza* Annette Merz wskazuje na adresatów, lokalny koloryt, cechy charakterystyczne oraz teologię przypowieści Łukaszkowych. Rozdział V *Parabole w Ewangelii wg św. Jana* rozpoczyna wstęp, w którym Ruben Zimmermann pisze o pomijaniu Ewangelii wg św. Jana w badaniach nad przypowieściami, o mowie obrazowej tejże Ewangelii i zawartych w niej konkretnych parabolach. We wstępie do rozdziału VI *Parabole w Ewangelii Tomasza* Enno Edzard Popkes charakteryzuje krótko Ewangelię Tomasza, stan badań nad nią i występujące w niej przypowieści. We wstępie do ostatniego rozdziału *Parabole wśród Agrafy* Ruben Zimmermann przedstawia pojęcie, źródła i problemy związane z teologiczną wartością Agrafy oraz występujące w niej przypowieści. W każdym z rozdziałów (po wstępie) umieszczono literaturę uzupełniającą, a także tabelę z wykazem omawianych w nim przypowieści, paralelami i wskazaniem, w którym miejscu dana przypowieść została opracowana.

Na szczególną uwagę zasługuje jednolita struktura opracowania zachowana przez wszystkich autorów, a zwłaszcza nowe aspekty analizy przypowieści. Każdą z omawianych przypowieści rozpoczyna dwuczłonowy tytuł. Jest to najpierw nowy tytuł, nadany przez autora opracowującego, oraz – umieszczony w nawiasie – tradycyjny tytuł przypowieści wprowadzony przez Jülichera, w celu rozpoznania i orientacji, o którą przypowieść chodzi. Podane są również parametry biblijne tekstu wraz z ich odniesieniami wg kolejności zastosowanej w niniejszym kompendium (Q, Mk, Mt, Łk, J, EwTm, Agrafa). I tak np. przypowieść o przewrotnych rolnikach zatytułowana została *Spirale przemocy* (Mk 12,1-12; par. Mt 21,33-46; Łk 20,9-19; EwTm 65), a przypowieść o złodzieju – *Uwaga! Syn Człowieczy* (Łk 12,39n.; par. Q 12,39n.; Mt 24,43n.; EwTm 21,5; Agr 45). Po tytule następuje własne tłumaczenie tekstu dokonane przez autora opracowującego daną przypowieść.

Pierwszym etapem wykładu przypowieści jest analiza językowo-narracyjna, czyli dotycząca obrazowości, która, opisując w możliwie dokładny sposób językowe środki przekazu, ma na celu zbadać, jak zbudowany jest tekst. W związku

z tym, że parable mają charakter narracyjny i metaforyczny, skoncentrowano się na tych dwóch aspektach. Z perspektywy narracyjnej stawia się pytania o dane czasowe i przestrzenne, o główne osoby lub przedmioty, czyli elementy świata przedstawionego występujące w przypowieści oraz o ich wzajemne relacje, o przebieg czynności i ich następstwo lub zmianę stanu. W niektórych tekstach to następstwo czynności jest tylko zaznaczone i czytelnik sam musi się go domyślić, w innych zaś tworzy ono mały dramat z własną akcją, różnymi osobami, dialogami czy wewnętrznymi monologami. Teksty przypowieści mają także sens metaforyczny. Rozpoznanie owej metaforyki odbywa się jednak w różny sposób: przez semantyczne sprzeczności, wewnętrzne sygnały przekazu oraz takie charakterystyczne zwroty, jak: „Królestwo niebieskie podobne jest...” lub „tak będzie też”. Najważniejszą rolę odgrywa tu ostatecznie kryterium kontekstualności, a więc uwzględnienie bliższego i dalszego kontekstu poszczególnych tekstów.

Kolejnym etapem badań jest analiza społeczno-historyczna, czyli zakres „dawcy obrazu”. Przypowieści Jezusa czerpią swą siłę z przekazu realnych doświadczeń i konkretnych sytuacji życiowych na obszar życia religijnego. Aby zrozumieć ten proces przekazu, nieodzowne jest dokładne poznanie przedstawionej rzeczywistości, przedmiotów i opisanych zjawisk. Parable odzwierciedlają świat życia ludzi w Palestynie czy, szerszej rzecz ujmując, w całym basenie Morza Śródziemnego z I w. po Chr. Uwzględnia się więc tutaj kontekst historyczny, przenosząc się niejako do tamtego świata, badając geografię, panujące zwyczaje, przedmioty codziennego użytku, formy życia i pracy oraz warunki społeczne i historyczne. Przy rekonstrukcji realiów ówczesnej rzeczywistości wykorzystuje się nie tylko dane archeologiczne, lecz także literaturę judaistyczną, chrześcijańską, rabinistyczną, hellenistyczną i rzymską. Jest to konieczne, ponieważ przypowieści odwołują się do różnorodnych dziedzin życia (zob. tabelę motywów na s. 1003-1010), które pełnią funkcję „dawców obrazu”. W kompendium niniejszym przy charakterystyce poszczególnych „dawców obrazu” podano też różne możliwości ich tłumaczenia i rozumienia, ponieważ w interpretacji metafor decydującą rolę odgrywa interpretujący podmiot.

Trzeci etap badań nad przypowieściami stanowi analiza tła znaczeniowego, czyli tradycja pola obrazów. Chodzi tu o poznanie utrwalonych metafor i symboli, funkcjonujących w języku wczesnego chrześcijaństwa, które mogły znacząco wpływać na rozumienie tekstów przypowieści. Opierając się na teorii Heinricha Weinricha (*Sprache in Texten*, Stuttgart 1976) posłużono się pojęciem „pól obrazów”, które rozumie się jako tradycyjne zgrupowanie metafor dających natychmiast jasne i komunikatywne wyobrażenie. Występujące bowiem w przypowieściach przedstawienia metaforyczne znajdują się w grupach i w łączności między sobą, tworząc „pola obrazów”, które należy badać i analizować, a nie

w dowolny sposób alegoryzować. I tak np. metafora pasterza (J 10,1-5) z pewnością przywoływała w pamięci Jezusa i Jego słuchaczy, króla-pasterza, Jahwe-pasterza i Mesjasza-pasterza jako „pola obrazów”. Decydujące jest tu wskazanie czytelnikowi na potencjalne antyczne czy judeochrześcijańskie „pola obrazów”, które stanowią konieczny warunek właściwego zrozumienia paraboli.

Wyniki dotychczasowych analiz przedstawione są w kolejnym etapie badań, którym jest podsumowujący komentarz, czyli horyzonty interpretacji. Autorzy kompendium nie chcą podawać tutaj jakiejś jednoznacznej, obowiązującej wykładni poszczególnych przypowieści ani ogólnych zasad etycznych, lecz świadomie próbują pójść nową drogą. Chodzi im o zaangażowanie czytelników w proces odkrywania na nowo przesłania przypowieści Jezusowych, co odpowiada metaforycznemu i apelatywnemu charakterowi parabol, które skierowane są przecież do słuchaczy lub czytelników. W tym celu ukazano wszelkie możliwe sposoby rozumienia poszczególnych przypowieści, zapraszając do tego, by czytelnik sam podjął trud odnajdywania ich sensu oraz indywidualnego rozumienia, a przez to dążył do wiary i zgodnego z nią życia. Zastosowanie takiej strategii sprawia, że przypowieści pozostają wciąż otwarte na nowe kreatywne interpretacje, a jednocześnie stają się żywym słowem Bożym.

Ostatni etap badań poświęcony został aspektom przekazu paralelnego oraz historii oddziaływania. Już we wczesnym chrześcijaństwie można zaobserwować proces, że jakaś przypowieść Jezusa przekazana została wielokrotnie w różnych źródłach. Na podstawie teorii dwóch źródeł przyjmuje się, że przypowieści z Q i z Mk zostały przejęte przez Mt i Łk. Istnieją także paralelne przekazy między Mk a Q, synoptykami a Janem, czy wreszcie paralele z EwTm lub pismami Agraphy. Chodzi tu najpierw o ukazanie kontekstualnych zmian znaczenia, które należy rozumieć jako wyraz ponownej lektury tych tekstów we wczesnym chrześcijaństwie lub ich dostosowania do potrzeb adresatów. W związku z tym, że przypowieści Jezusa przez wieki ciągle czytano i na nowo interpretowano, przedstawiono również oddziaływanie tych tekstów i zaczerpniętych z nich motywów w literaturze, sztuce i muzyce, a także w dyskusjach teologicznych i pastoralnych.

Badanie nad każdą przypowieścią zakończone jest wykazem szczegółowej literatury, w którym w zależności od wielkości i znaczenia danego tekstu wydawcy kompendium zamieścili od kilku do kilkunastu tytułów. Ma to służyć zarówno pogłębieniu poruszanych kwestii, jak również osobistemu odnajdywaniu nowych znaczeń i interpretacji przypowieści.

Prezentowane kompendium to z pewnością wielkie dzieło, przydatne nie tylko w nauce i studiach teologicznych, lecz również w kaznodziejstwie i kateche-

zie. O wartości i znaczeniu przypowieści w zrozumieniu orędzia Jezusa nie trzeba chyba nikogo przekonywać. Wystarczy tylko przypomnieć, że zapowiadają one coś zupełnie nowego – nadchodzące królestwo Boże – i wzywają do jego uznania, a jednocześnie konfrontują słuchacza lub czytelnika z transcendentnym Bogiem. Dogłębne poznanie rzeczywistości, wydarzeń, środowiska i zjawisk, o których mówił Jezus w przypowieściach, jest konieczne w docieraniu do przesłania przypowieści, które skierowane do czytelnika lub słuchacza, wzywają go do zastanowienia i rewizji własnego życia.

Za niewątpliwą zaletę opracowania należy uznać wyczerpujące ukazanie zarówno narracyjnych jak i metaforycznych wymiarów wszystkich znanych przypowieści Jezusa, a zwłaszcza dokładne naświetlenie ówczesnych uwarunkowań społecznych, religijnych i historycznych. Kompendium analizuje – po raz pierwszy tak szeroko – przypowieści z Ewangelii wg św. Jana oraz nieznanne szerszemu kręgowi czytelników przypowieści z Ewangelii Tomasza i z Agrafy. Zauważyć należy zawartą we wprowadzeniu dyskusję nad przypowieścią jako gatunkiem literackim, który w kompendium określony został mianem paraboli. Na pierwszy plan wysuwają się jednak poszczególne etapy wykładu przypowieści, przedstawiające wnikliwie zarówno ich realną jak i metaforyczną rzeczywistość, a także podane wszelkie możliwe interpretacje. Dyskutować można oczywiście z założeniami autorów, którzy proponują, by to czytelnik odnajdywał własną interpretację przypowieści – zalecałoby się przy tym dużo ostrożności. Wypracowana przez autorów struktura analizy tekstu z jej poszczególnymi etapami i bardzo bogata bibliografia mogą być pomocne raczej znawcom zagadnienia w wytyczaniu nowych kierunków badań nie tylko nad przypowieściami, lecz także nad innymi tekstami biblijnymi, w których występują metafory czy parabole.

ks. Andrzej Jacek Najda, Łomża

Gerald O'COLLINS, *Jesus Our Redeemer. A Christian Approach to Salvation*, Oxford-New York 2007, ss. XII+280.

Gerald O'Collins (ur. 1931) jest australijskim jezuitą i emerytowanym profesorem teologii fundamentalnej na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie. Opublikował m.in. następujące książki: *Theology and Revelation* (1968), *The Easter Jesus* (1873), *Fundamental Theology* (1981), *Interpreting Jesus* (1983), *Jesus Risen: A Historical, Fundamental and Systematic Examination of Christ's Resurrection* (1987), *Retrieving Fundamental Theology*